

EXTERNE VERSLAG GEUING

Noordhoff

Prof. Dr. M.N. Hoogendoorn RA
Prof. Dr. R.G.A. Vergoossen RA
Dr. R. Breijer

11^e editie

Externe verslaggeving

Prof. dr. M.N. Hoogendoorn RA

Prof. dr. R.G.A. Vergoossen RA

Dr. R. Breijer

Elfde editie

Noordhoff

Ontwerp omslag: Shootmedia

Hoofdstukopeners: Shutterstock, New York: p. 14, 16, 44, 90, 92, 126, 160, 182, 206, 228, 240, 264, 284, 306, 322, 342, 344, 362, 382, 410, 432, 454, 480, 496, 514

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan:
Noordhoff Uitgevers bv, Afdeling Hoger Onderwijs, Antwoordnummer 13, 9700 VB
Groningen of via het contactformulier op www.mijnnoordhoff.nl.

*De informatie in deze uitgave is uitsluitend bedoeld als algemene informatie.
Aan deze informatie kunt u geen rechten of aansprakelijkheid van de auteur(s),
redactie of uitgever ontleen.*

0 / 25

© 2025 Noordhoff Uitgevers bv, Groningen/Utrecht, Nederland

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining niet toegestaan.

All rights reserved. Text and data mining not permitted.

ISBN(ebook) 978-90-01-03364-4

ISBN 978-90-01-03361-3

NUR 786

Woord vooraf

Voor u ligt een geheel herziene nieuwe editie van het boek waarvan de eerste editie uit 1987 is geschreven door prof. dr. J. Klaassen RA en prof. drs. G.G.M. Bak RA. Het huidige auteursteam is Jan Klaassen en Gijs Bak zeer erkentelijk en dankbaar voor het basiswerk waarop ook deze editie nog steeds voortbouwt.

Deze herziening vonden wij noodzakelijk in verband met de voortgaande veranderingen die zich de afgelopen jaren hebben voorgedaan in de regels voor de externe verslaggeving. Dit betreft wijzigingen in de Nederlandse wetgeving (Titel 9 BW 2), in de Richtlijnen van de Raad voor de Jaarverslaggeving en in IFRS. In dit boek worden de hoofdlijnen van de Nederlandse wet- en regelgeving en IFRS geïntegreerd, waarbij wordt uitgegaan van een bedrijfseconomische visie. Dit boek is daarom zowel gericht op beursgenoteerde ondernemingen en andere ondernemingen die IFRS toepassen, als op de ondernemingen in het midden- en kleinbedrijf.

Over het geheel genomen zijn de behandelde onderwerpen nog grotendeels dezelfde als in de vorige editie. Wel is, naast de actualisering van alle hoofdstukken, een nieuw hoofdstuk opgenomen over duurzaamheidsrapportage (hoofdstuk 21). Dat onderwerp werd in de vorige editie summier behandeld. Voorts sluit ieder hoofdstuk nu af met een of meer *Questions & Answers* (Q&A), waarin de toepassing van verslaggevingsvoorschriften wordt geïllustreerd aan de hand van casussen die zijn ontleend aan de praktijk. In de vorige editie was een veel beperkter aantal Q&A opgenomen. Deel 1 behandelt de omgeving waarin externe verslaggeving zich afspeelt, inclusief de regelgeving. We hebben daarbij veel aandacht geschonken aan de Nederlandse wet- en regelgeving en aan de totstandkoming van de IFRS, zoals die door de IASB worden vastgesteld en in de Europese Unie een wettelijke status krijgen na goedkeuring door de Europese Commissie. Deel 2 behandelt de jaarrekening, waarbij we beginnen met de bespreking van het *conceptual framework* dat de belangrijkste begrippen definieert waarop de jaarrekening is gebaseerd. Daarna volgen de grondslagen voor de vermogens- en winstbepaling, de bespreking van de balansposten, de winst- en verliesrekening en het kasstroomoverzicht.

In deel 3 worden specifieke onderwerpen behandeld: leasing, deelnemingen, consolidatie, vreemde valuta, financiële instrumenten en belastingen. Voorts wordt ingegaan op het bestuursverslag en de sectie Overige gegevens, de duurzaamheidsrapportage en de financiële analyse.

Ondanks de aandacht voor nationale en internationale regelgeving is het boek nog steeds sterk georiënteerd op de toepassing van concepten. Ook voor deze editie houden wij ons weer aanbevolen voor op- en aanmerkingen. U kunt deze richten aan Noordhoff Uitgevers, Afdeling Hoger Onderwijs, Antwoordnummer 13, 9700 VB Groningen.

Najaar 2024
Martin Hoogendoorn
Ruud Vergoossen
Ries Breijer

Inhoud

DEEL 1 DE OMGEVING 15

- 1 Plaatsbepaling externe verslaggeving 17**
 - 1.1 Externe verslaggeving versus interne informatieverschaffing 18
 - 1.2 Externe verslaggeving in de maatschappij 20
 - 1.3 Recht en externe verslaggeving 25
 - 1.4 Bedrijfseconomie en externe verslaggeving 27
 - 1.5 Soorten externe verslaggeving 29
 - 1.6 Wetenschappelijk onderzoek externe verslaggeving 33
 - Samenvatting 40
 - Q & A hoofdstuk 1 41
- 2 Instituties en regelgeving externe verslaggeving 45**
 - 2.1 Instituties in Nederland 46
 - 2.2 Wet- en regelgeving 49
 - 2.3 Van opmaken tot openbaar maken 63
 - 2.4 Rol accountant 70
 - 2.5 Rechtspleging ondernemingskamer 76
 - 2.6 Toezicht Autoriteit Financiële Markten 80
 - Samenvatting 84
 - Q & A hoofdstuk 2 85

DEEL 2 DE JAARREKENING 91

- 3 Grondslagen van de informatieverschaffing in de jaarrekening 93**
 - 3.1 Waarom een raamwerk van grondslagen? 94
 - 3.2 De doelstelling van algemene financiële verslaggeving 96
 - 3.3 Kwalitatieve kenmerken van nuttige financiële informatie 98
 - 3.4 Financiële overzichten en de rapporterende entiteit 106
 - 3.5 Elementen van financiële overzichten 114
 - 3.6 Opname en verwijdering 117
 - 3.7 Waardering van de elementen 119
 - 3.8 Presentatie en informatieverschaffing 119
 - 3.9 Kapitaalinstandhouding 121
 - Samenvatting 122
 - Q & A hoofdstuk 3 123

- 4 Vermogens- en winstbepaling 127**
 - 4.1 Twee benaderingen van vermogen en resultaat 128
 - 4.2 Vermogens- en winstbepaling op basis van het economic concept of profit 129
 - 4.3 Vermogens- en winstbepaling op basis van het accounting concept of profit 134
 - 4.4 Vermogensbepaling en waarderingsgrondslagen 135
 - 4.5 Resultaatbepaling 145
 - Samenvatting 157
 - Q & A hoofdstuk 4 158

- 5 Immateriële vaste activa 161**
 - 5.1 Vaste activa in het algemeen 162
 - 5.2 Begripsbepaling immateriële vaste activa 163
 - 5.3 Verworven rechten 164
 - 5.4 Uitgaven verricht ten behoeve van toekomstige winstgevendheid 165
 - 5.5 Waardering immateriële vaste activa 167
 - 5.6 Afschrijving immateriële vaste activa 169
 - 5.7 Wettelijke reserve 170
 - 5.8 Toelichting immateriële vaste activa 171
 - Samenvatting 177
 - Q & A hoofdstuk 5 178

- 6 Materiële vaste activa 183**
 - 6.1 Begripsbepaling materiële vaste activa 184
 - 6.2 Regels voor het activeren 184
 - 6.3 Afschrijving materiële vaste activa 187
 - 6.4 Historische kosten en actuele kostprijs 195
 - 6.5 Beleggingen in vastgoed 196
 - 6.6 Toelichting materiële vaste activa 198
 - Samenvatting 201
 - Q & A hoofdstuk 6 203

- 7 Voorraden en onderhanden projecten 207**
 - 7.1 Onderverdeling voorraden 208
 - 7.2 Kosten die bij voorraden worden geactiveerd 208
 - 7.3 Prijzen waartegen voorraden worden gewaardeerd 212
 - 7.4 Onderhanden projecten in opdracht van derden 219
 - Samenvatting 225
 - Q & A hoofdstuk 7 226

- 8 Overige activa 229**
 - 8.1 Categorieën overige activa 230
 - 8.2 Waardering overige activa 231
 - 8.3 Niet in de balans opgenomen vorderingen 234

8.4	In toelichting te verstrekken informatie	236
	Samenvatting	237
	Q & A hoofdstuk 8	238
9	Verplichtingen	241
9.1	Begripsbepaling verplichtingen	242
9.2	Schulden	243
9.3	Voorzieningen	245
9.4	Niet in de balans opgenomen verplichtingen	256
	Samenvatting	258
	Q & A hoofdstuk 9	259
10	Eigen vermogen	265
10.1	Kenmerken van eigen vermogen	266
10.2	Geplaatst kapitaal	270
10.3	Agio	272
10.4	Herwaarderingsreserves	272
10.5	Andere wettelijke reserves	273
10.6	Statutaire reserves	275
10.7	Overige reserves	276
10.8	Niet-verdeelde winsten	276
10.9	Specificatie eigen vermogen in geconsolideerde balans	277
10.10	Rechtstreekse mutaties in eigen vermogen	277
	Samenvatting	280
	Q & A hoofdstuk 10	281
11	Winst- en verliesrekening	285
11.1	Structuur en inhoud van de winst- en verliesrekening	286
11.2	Categorische en functionele kostensplitsing	288
11.3	Andere hoofdelementen van de winst- en verliesrekening	292
11.4	Overzicht totaalresultaat	294
11.5	Alternatieve prestatie maatstaven	296
11.6	Gegevens over segmenten van de onderneming	298
	Samenvatting	302
	Q & A hoofdstuk 11	303
12	Verantwoording van opbrengsten	307
12.1	Opbrengsten en netto-omzet	308
12.2	Verantwoording van opbrengsten in IFRS 15	309
	Samenvatting	319
	Q & A hoofdstuk 12	320
13	Kasstroomoverzicht	323
13.1	Kasstroomoverzicht: begripsbepaling, doeleinden en voorschriften	324
13.2	Structuur van een kasstroomoverzicht	325

- 13.3 Opstellen van een kasstroomoverzicht: een cijfervoorbeeld 330
- 13.4 Enkele specifieke vraagstukken 333
- 13.5 Analyse van het kasstroomoverzicht 336
 - Samenvatting 339
 - Q & A hoofdstuk 13 340

DEEL 3 UITWERKING, VERDIEPING EN FINANCIËLE ANALYSE 343

- 14 Leasing 345**
 - 14.1 Economisch eigendom 346
 - 14.2 Soorten leasecontracten 347
 - 14.3 Verwerking van leasecontracten in de jaarrekening 350
 - 14.4 Verwerking van sale en leaseback in de jaarrekening 355
 - 14.5 Leasing in het kasstroomoverzicht 356
 - Samenvatting 358
 - Q & A hoofdstuk 14 359
- 15 Deelnemingen 363**
 - 15.1 Rechtsvorm en jaarrekening 364
 - 15.2 Definities van soorten kapitaalbelangen 365
 - 15.3 Waardering van deelnemingen 369
 - 15.4 Nettovermogenswaarde en equitymethode 370
 - 15.5 Kostprijs, actuele waarde, reële waarde 373
 - 15.6 Wettelijke reserves in verband met deelnemingen 375
 - Samenvatting 378
 - Q & A hoofdstuk 15 379
- 16 Consolidatie 383**
 - 16.1 Financiële verantwoording van een groep van ondernemingen 384
 - 16.2 Consolidatieplicht 390
 - 16.3 Consolidatiekring 391
 - 16.4 Hoofdpunten van de consolidatietechniek 393
 - 16.5 Fusies, overnames en goodwill 398
 - 16.6 Afstotingen van geconsolideerde deelnemingen 406
 - Samenvatting 407
 - Q & A hoofdstuk 16 408
- 17 Vreemde valuta 411**
 - 17.1 Het valutavraagstuk 412
 - 17.2 Transacties in vreemde valuta 415
 - 17.3 Het valutavraagstuk bij buitenlandse deelnemingen 418
 - Samenvatting 429
 - Q & A hoofdstuk 17 430

18	Financiële instrumenten	433
18.1	Begripsbepaling en algemene grondslagen	434
18.2	Financiële instrumenten ter beheersing van renterisico's	437
18.3	Gevolgen van afdekkingstransacties in vreemde valuta	442
18.4	Toelichting op financiële instrumenten	449
	Samenvatting	450
	Q & A hoofdstuk 18	451
19	Belastingen naar de winst	455
19.1	Belastingen naar de winst in jaarrekening	456
19.2	Commerciële en fiscale winst en commerciële en fiscale boekwaarden	458
19.3	Fiscale verliezen	466
19.4	Latente belastingen en actuele waarde	467
19.5	Opnemen van latente belastingverplichtingen en -vorderingen	469
19.6	Waardering	471
19.7	Presentatie en toelichting	473
	Samenvatting	475
	Q & A hoofdstuk 19	477
20	Bestuursverslag en Overige gegevens	481
20.1	Bestuursverslag	482
20.2	Doel en positie van het bestuursverslag	483
20.3	Inhoud van het bestuursverslag	485
20.4	Overige gegevens en andere overzichten	491
	Samenvatting	493
	Q & A hoofdstuk 20	494
21	Duurzaamheidsrapportage	497
21.1	Begripsbepaling duurzaamheidsrapportage	498
21.2	Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD)	499
21.3	European Sustainability Reporting Standards (ESRS)	501
21.4	Taxonomy Regulation	506
21.5	Sustainability Financial Disclosure Regulation (SFDR)	508
21.6	Corporate Sustainability Due Diligence Directive (CSDDD)	509
	Samenvatting	510
	Q & A hoofdstuk 21	511
22	Financiële analyse	515
22.1	Doel van financiële analyse	516
22.2	Voorwaarden voor een goede financiële analyse	518
22.3	Analyse van het resultaat	520
22.4	Analyse van de solvabiliteit	527

22.5	Analyse van de liquiditeit	530
22.6	Reacties van ondernemers op het gebruik van financiële informatie	531
	Samenvatting	536
	Q & A hoofdstuk 22	537
	Afkortingen	540
	Register	542
	Over de auteurs	549

Studiewijzer

Dit boek is geheel aangepast aan de nieuwste ontwikkelingen, zowel nationaal als internationaal, op het gebied van de externe verslaggeving. Het is geschreven voor studenten Bedrijfseconomie en Bedrijfskunde in het wetenschappelijk onderwijs en voor de gespecialiseerde richtingen van het hoger beroepsonderwijs. Verondersteld wordt dat de student de basisbeginselen van het boekhouden kent en de elementaire aspecten van de bedrijfseconomie beheerst.

Inhoud

Het boek is verdeeld in drie delen:

- 1 De omgeving
- 2 De jaarrekening
- 3 Uitwerking, verdieping en financiële analyse

Deel 1: De omgeving

Deel 1 bestaat uit twee hoofdstukken. In dit deel wordt aangegeven hoe vanuit de buitenwereld allerlei belangen bestaan bij de externe (financiële) ondernemingsverslaggeving, waarom wetgeving en andere regelgeving is ontstaan en hoe die regelgeving werkt. Het boek plaatst externe verslaggeving uitdrukkelijk in een internationale omgeving. De reden daarvoor is de verplichte toepassing van de IFRS Accounting Standards door beursgenoteerde ondernemingen. Ook worden de basisregels van de Nederlandse wetgeving daarin weergegeven, waarbij zowel aandacht wordt besteed aan de hoofdinhoud van het jaarverslag – bestaande uit de jaarrekening en het bestuursverslag – als aan de wettelijke voorschriften voor de inrichting en de publicatie van dit verslag. Ook wordt een relatie gelegd tussen de praktijk van de externe verslaggeving en wetenschappelijk onderzoek op dat gebied.

Deel 2: De jaarrekening

Deel 2 bestaat uit de hoofdstukken 3 tot en met 13. In dit deel bespreken wij de basisregels die kunnen worden toegepast bij het opstellen van de jaarrekening.

Na behandeling van de internationaal geldende grondslagen van de jaarrekening en de grondslagen van de vermogens- en winstbepaling in de hoofdstukken 3 en 4, worden in de hoofdstukken 5 tot en met 10 de balansposten behandeld: immateriële vaste activa, materiële vaste activa, voorraden en onderhanden projecten, overige activa, verplichtingen, eigen

vermogen. Daarbij wordt ook ingegaan op de effecten van de balanswaardering op de verantwoording van kosten en opbrengsten. Het gaat daarbij niet alleen om het *hoe*, maar ook om het *waarom* en om de vraag *welk effect* ontstaat op belangrijke maatstaven zoals winst en eigen of vreemd vermogen. Hoofdstuk 11 beschrijft de belangrijkste posten van de winst- en verliesrekening en hoofdstuk 12 gaat specifiek in op de opbrengstverantwoording. Hoofdstuk 13 behandelt het kasstroomoverzicht.

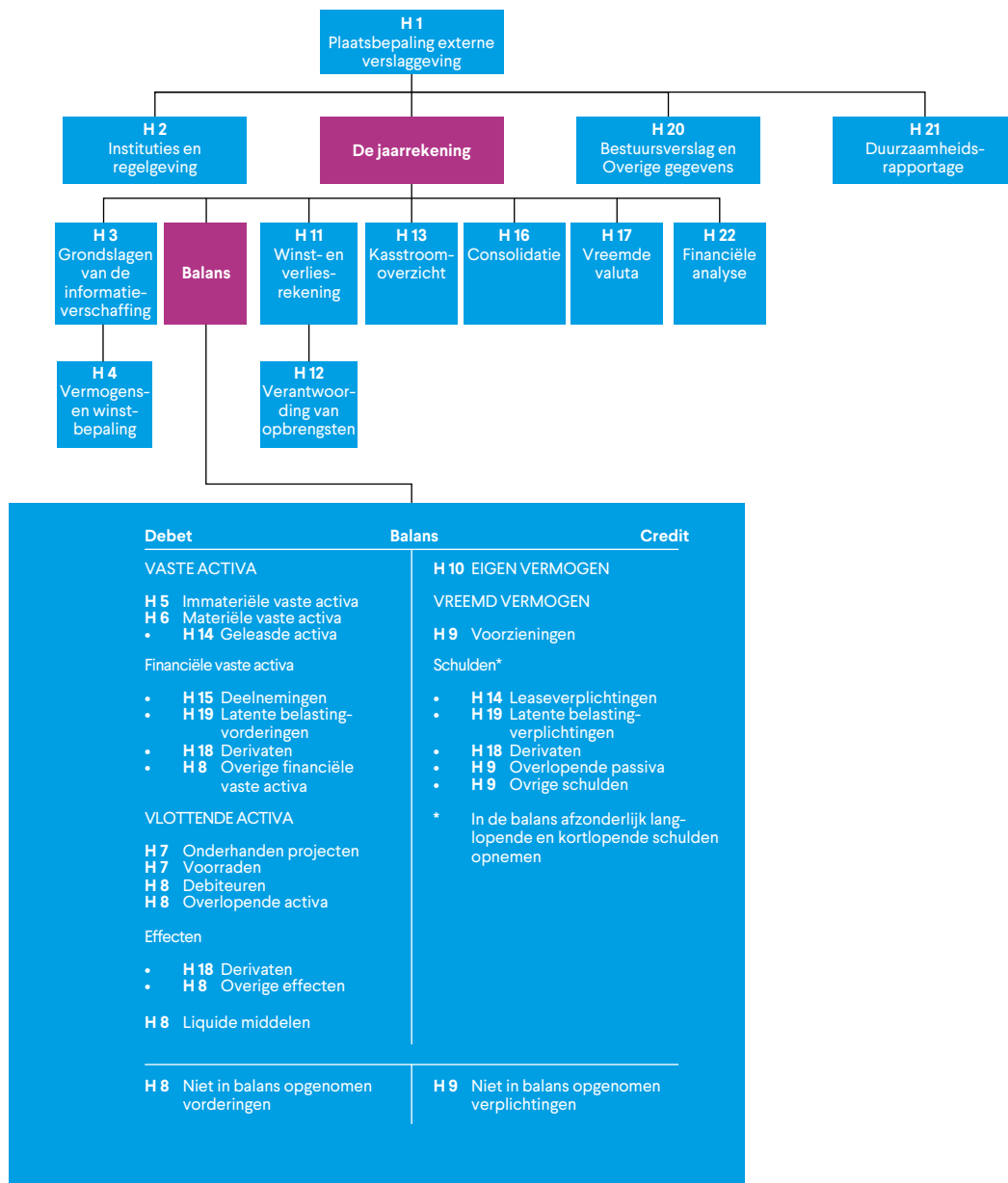
Deel 3: Uitwerking, verdieping en financiële analyse

In deel 3 zijn in de hoofdstukken 14 tot en met 19 de wat moeilijker onderwerpen ondergebracht die samenhangen met verslaggevingsproblemen in meer gecompliceerde organisaties. Dit betreft leasing, deelnemingen, consolidatie, vreemde valuta, financiële instrumenten en belastingen naar de winst. Verder is in dit deel aandacht geschonken aan het bestuursverslag en de sectie Overige gegevens (hoofdstuk 20), aan de duurzaamheidsrapportage waar de komende jaren steeds meer ondernemingen mee te maken zullen krijgen (hoofdstuk 21) en aan de financiële analyse (hoofdstuk 22).

Structuur

De structuur van het boek is als volgt:

- Om de stof overzichtelijker te presenteren, is de hoeveelheid stof per hoofdstuk in de meer technische hoofdstukken beperkt gehouden.
- Elk hoofdstuk begint met een inleiding waarin de inhoud in kort bestek aan de orde komt en een beschrijving van de leerdoelen.
- Elk hoofdstuk eindigt met een samenvatting en een aantal *Questions & Answers* (Q&A).
- De toepassing van verslaggevingsvoorschriften wordt geïllustreerd aan de hand van passages die zijn overgenomen uit bestaande jaarverslagen.

Deel

1

- 1 Plaatsbepaling externe
verslaggeving 17
- 2 Instituties en regelgeving externe
verslaggeving 45

De omgeving

Plaatsbepaling externe verslaggeving

Ondernemingen maken en publiceren ieder jaar een jaarrekening en een bestuursverslag. Maar waarom eigenlijk? Op deze manier verschaffen zij financieel georiënteerde informatie aan buitenstaanders die gebonden is aan wet- en regelgeving. Het gaat bij externe verslaggeving vooral om de weergave van de financiële positie en prestaties van ondernemingen. Daarom is niet alleen het recht, maar ook de bedrijfseconomie een belangrijk aanpalend vakgebied. Ook is het relevant na te gaan in hoeverre fiscale regelingen invloed hebben op de jaarverslaggeving.

Naast de jaarrekening en bijbehorend bestuursverslag kunnen bijvoorbeeld ook kwartaal- en halfjaarberichten, en de duurzaamheidsrapportage onderdeel uitmaken van de externe ondernemingsverslaggeving.

1

- 1.1 Externe verslaggeving versus interne informatieverschaffing 18
- 1.2 Externe verslaggeving in de maatschappij 20
- 1.3 Recht en externe verslaggeving 25
- 1.4 Bedrijfseconomie en externe verslaggeving 27
- 1.5 Soorten externe verslaggeving 29
- 1.6 Wetenschappelijk onderzoek externe verslaggeving 33
- Samenvatting 40
- Q & A hoofdstuk 1 41

Leerdoelen:

- Je kunt uitleggen wat de ontstaansgrond van externe verslaggeving is en hoe externe verslaggeving zich verhoudt tot de interne informatievervalschafting.
- Je kunt onder woorden brengen wat het verband is tussen externe verslaggeving en andere vakgebieden, zoals recht en bedrijfseconomie.
- Je weet welke vormen van externe verslaggeving er zijn.
- Je herkent de van elkaar afwijkende uitgangspunten die de basis vormen voor de commerciële jaarrekening respectievelijk de fiscale jaarrekening.
- Je hebt zicht op de aard, het doel en het praktisch nut van het wetenschappelijk onderzoek op het gebied van externe verslaggeving.

1.1 Externe verslaggeving versus interne informatievervalschafting

Definitie externe verslaggeving

Dit boek gaat over externe verslaggeving. Dat wil zeggen, over met name financieel georiënteerde informatievervalschafting vanuit organisaties ten behoeve van belanghebbende of belangstellende buitenstaanders. Daarbij wordt vooral aandacht geschonken aan financiële informatie die op systematische wijze wordt verstrekt. Jaarverslaggeving door middel van een jaarrekening met bijbehorend bestuursverslag is de belangrijkste verschijningsvorm. Daarnaast kennen we andere vormen, zoals kwartaal- en halfjaarberichten en emissieprospectussen.

1.1.1 Informatiebehoeften en besluitvorming

Informatiebehoeften

De verstrekte informatie is ontleend aan een administratief systeem. Van datzelfde systeem wordt ook voor interne informatievervalschafting gebruikgemaakt. Informatie wordt verstrekt om te voldoen aan bepaalde informatiebehoeften bij de ontvanger.

Informatiebehoeften ontstaan doordat degenen die behoefte hebben aan de informatie besluiten willen nemen waarvoor zij die informatie nodig hebben. Zonder informatie is geen verantwoorde besluitvorming mogelijk. Als de gebruiker van de informatie zich buiten de onderneming bevindt, is bij de onderneming niet altijd bekend welke informatie voor de gebruiker van belang is. Op dit punt is er een belangrijk verschil met de interne informatievervalschafting waarbij het verschaffen en het gebruik van de informatie zich allebei binnen de onderneming afspelen.

Interne informatievervalschafting

Interne informatievervalschafting

Voor de interne informatievervalschafting wordt gebruikgemaakt van het inzicht in de informatiebehoeften dat binnen de onderneming bestaat. Daartoe worden procedures opgezet onder verantwoordelijkheid van de

leiding. Het gaat om de besluitvorming binnen de onderneming. Deze is in beginsel doelgericht en organiseerbaar in het kader van het functioneren van de onderneming op de verschillende niveaus van verantwoordelijkheid. De bestuurlijke informatiekunde geeft aanwijzingen op welke wijze informatiesystemen kunnen worden opgezet en onderhouden, die voldoen aan gerechtvaardigde eisen van de gebruikers qua inhoud, frequentie, tijdigheid en betrouwbaarheid van de informatie. Op een aantal punten moeten externe voorschriften in acht worden genomen, zoals in het geval van omzetbelasting, loonbelasting en privacywetgeving. Deze voorschriften kunnen worden beschouwd als randvoorwaarden waarbinnen de ondernemingsleiding de informatievoorziening in beginsel naar eigen inzicht autonoom kan inrichten en organiseren.

Externe verslaggeving

Externe
verslaggeving

Bij de externe (financiële) verslaggeving ligt het fundamenteel anders. Hier gaat het om de informatiebehoeften van derden. De belangrijkste externe belanghebbenden zijn:

- beleggers die een aandelenbelang in de onderneming hebben of overwegen om aandelen te kopen of te verkopen;
- bankiers die leningen aan de onderneming hebben verstrekt of overwegen dat te doen;
- leveranciers die moeten kunnen vertrouwen op de kredietwaardigheid van de onderneming;
- werknemers;
- sollicitanten die overwegen om bij de onderneming een baan te aanvaarden;
- beleggingsanalisten en financieel journalisten die de onderneming 'volgen'.

De besluitvorming waarvoor extern beschikbare financiële informatie wordt gebruikt, is naar haar aard pluriform en meestal niet georganiseerd, zoals dat binnen de onderneming wel het geval is. Het is heel goed mogelijk dat de externe belanghebbenden meer of andere informatie verlangen dan de onderneming bereid is te geven. Tegengestelde belangen tussen de onderneming en de externe gebruikers kunnen niet eenvoudig worden opgelost. Dit geldt des te meer wanneer er tegengestelde belangen bestaan tussen de externe gebruikers onderling.

Externe
belang-
hebbenden

Het is voor een onderneming niet mogelijk te beschikken over gedetailleerde kennis van de beslissingsprocessen van alle groepen gebruikers. Dit wil zeggen dat de onderneming niet voldoende inzicht heeft in de wijze waarop de externe belanghebbenden bij hun besluitvorming financiële informatie gebruiken. In beginsel is de ondernemingsleiding daartoe wel in staat als het gaat om interne processen. Zonder die gedetailleerde kennis over de besluitvormingsprocessen kan dan ook niet goed worden bepaald welke informatiebehoeften er buiten de organisatie bestaan.

Groepen
belang-
hebbenden

1.1.2 Politieke dimensie

Vaak moeten we ons behelpen met algemeen geformuleerde wensen en verlangens, zoals deze door groeperingen in de maatschappij naar voren worden gebracht. Waar zulke groeperingen zich vertegenwoordigd weten door bepaalde organisaties of instituties, fungeren deze laatste als spreekbuis. In dit verband valt te denken aan beursorganisaties, werkgevers- en werknemersorganisaties en verenigingen van effectenbezitters en beleggingsanalisten, die zich in sommige situaties uitspreken over informatiebehoeften van externe gebruikers van financiële informatie.

Maar zelfs als de externe informatiebehoeften wél exact en tot in detail bekend zouden zijn bij de informatieverstreckende ondernemingen, betekent dit nog niet dat aan al die behoeften ook prompt zal worden voldaan. De ondernemingen moeten immers ook nog bereid en in staat zijn de gewenste informatie te verstrekken. Als we de term 'bereidheid tot informatieverstrekking' vervangen door de term 'mate van openheid' wordt onmiddellijk duidelijk dat we hier te maken hebben met een vraagstuk dat in wezen van politieke aard is: de plaats van de onderneming in de maatschappij.

We zullen op dit vraagstuk in de volgende paragraaf nader ingaan.

1.2 Externe verslaggeving in de maatschappij

Doordat informatie vaak de sleutel betekent tot invloed en macht, is er een mogelijke belangentegenstelling tussen de leiding van de onderneming en groepen belanghebbenden die met behulp van informatie invloed willen uitoefenen.

1.2.1 Normen voor informatieververschaffing

Het normbesef wat betreft de verantwoording die de leiding van een onderneming moet afleggen, evolueert in de tijd. Het varieert echter ook naar type en omvang van de onderneming. Zo heeft de ontwikkeling van het belang van beleggingen in aandelen en de toename van het belang van effectenbeurzen in veel landen tot een sterk toenemende behoefte aan informatie geleid. Steeds meer mensen hebben bijvoorbeeld belangstelling voor de beurskoersen van bepaalde aandelen. Dit heeft tot gevolg gehad dat veel ondernemingen nu veel meer informatie moeten verstrekken dan voorheen. Wel bestaat er ook nu nog een belangrijk verschil tussen de omvang en detaillering van de informatie die wordt verwacht van een eenmanszaak en die van een grote onderneming. Ook tussen de verschillende sectoren, zoals op winst gerichte ondernemingen, organisaties zonder winstoogmerk en overheidshuishoudingen, bestaan aanzienlijke verschillen in de geldende normen voor informatieververschaffing.

VOORBEELD | Vermelding beloning

Artikel 383 lid 1 BW 2 bepaalt dat de beloning van bestuurders en commissarissen in de jaarrekening dient te worden vermeld. De laatste zin van genoemde wetsbepaling maakt daarop een uitzondering, omdat een opgave die herleid kan worden tot één enkele natuurlijke persoon achterwege mag blijven. Hier krijgt de privacy van de bestuurders en commissarissen voorrang boven het belang van buitenstaanders bij informatie. Indien echter sprake is van een beursgenoteerde onderneming, gaan de eisen veel verder: voor iedere individuele bestuurder en iedere individuele commissaris dient de bezoldiging per soort te worden vermeld (zie artikel 383c BW 2). Ook moet inzicht worden gegeven in het beloningsbeleid dat de raad van commissarissen volgt bij de beloning van het bestuur.

1.2.2 Drie modellen voor de onderneming

Wat betreft ondernemingen geeft de literatuur een analyse omtrent de verhouding van de onderneming met haar belanghebbenden (stakeholders) door het hanteren van drie modellen. Deze drie modellen worden aangeduid als het bezitsmodel, het klassieke of gesloten model en het moderne of open model.

Bezitsmodel

In het bezitsmodel wordt de onderneming beschouwd als het verlengstuk van de eigenaar. Het prototype is de eenmanszaak of de vennootschap onder firma. De rechtsvorm laat ook zien dat geen strikte scheiding is aangebracht tussen het vermogen van de ondernemer en zijn onderneming. Er bestaat een maatschappelijke consensus over dat zij extern weinig informatie hoeven te verstrekken en dat de informatie vooral gericht is op behoeften van de eigenaren. Dat daarover zo gedacht wordt, hangt enerzijds samen met de vermenging van persoonlijke en zakelijke informatie – immers een eenmanszaak heeft geen afgescheiden vermogen van dat van de eigenaar – en anderzijds met de doorgaans geringe omvang van deze ondernemingen, waardoor de maatschappelijke betekenis van de individuele onderneming bescheiden is.

Gesloten model

In het gesloten model is er weliswaar een scheiding tussen de onderneming en haar eigenaren, maar de eigenaren behouden nog een specifieke, aan het eigendomsrecht ontleende invloed op de gang van zaken. Het prototype is de middelgrote familieonderneming, georganiseerd in de besloten vennootschap, die in haar vermogensbehoefte vooral voorziet door interne financiering en bankkrediet. De informatieverschaffing is vooral afgestemd op de behoeften van aandeelhouders en overige financiers.

Open model

In het open model wordt de onderneming gezien als een coalitie van participanten, stakeholders, die in staat moeten zijn zich op basis van de verstrekte informatie een beeld te vormen over de wenselijkheid van het continueren van hun relatie met de onderneming dan wel het beëindigen

van die relatie. Het is de taak van de ondernemingsleiding die coalitie van stakeholders met de onderneming in stand te houden. Een van de middelen daartoe is het verschaffen van voldoende informatie aan alle stakeholders. In dit model wordt de onderneming voorgesteld als een subsysteem van het totale maatschappelijke systeem. Overeenkomstige nadruk wordt gelegd op de maatschappelijke plicht tot verantwoording en openheid over de gang van zaken binnen de onderneming.

Niet alle ondernemingen kunnen overigens eenduidig in een van de drie modellen worden ondergebracht. De modellen kunnen enerzijds worden beschouwd als historische fasen in de ontwikkeling van de visie op de positie van de onderneming, terwijl anderzijds elementen van de drie modellen nog herkenbaar zijn in de ondernemingen van vandaag. Zo bestaan er beursgenoteerde ondernemingen waar de oprichter/eigenaar of familie nog grote invloed heeft, zoals bij Randstad en Heineken.

1.2.3 Informatie en concurrentie

Een belangrijke overweging die leidt tot terughoudendheid in het extern verstrekken van informatie is dat ondernemingen opereren op de markt en in concurrentie met andere ondernemingen. Informatie die voor bepaalde groepen van participanten heel nuttig kan zijn, kan in handen van branchegenoten een gevaar voor de concurrentiepositie betekenen. Uiteraard is dit vooral van belang bij openbaarmaking en in situaties waarin onvoldoende waarborg bestaat dat de informatie, verstrekt aan één groep belanghebbenden, ook daadwerkelijk tot die groep beperkt blijft. Hier is duidelijk sprake van een afweging tussen de belangen van de onderneming zelf, de participanten in die onderneming en andere geïnteresseerden in de gang van zaken.

VOORBEELD | Bestuursverslag

Het bij de jaarrekening gevoegde bestuursverslag (artikel 391 BW 2) moet een getrouw beeld geven van de gang van zaken in het boekjaar. De daarin opgenomen informatie is echter vrij globaal, mede doordat er geen voorschriften bestaan die tot een grote mate van detaillering leiden. Op vrijwillige basis verstrekte informatie wordt zo vormgegeven dat concurrenten daaruit niet te veel kunnen afleiden. Met name plannen en vooruitzichten worden veelal niet tot in detail uiteengezet.

Informatie en verantwoording

Externe verslaggeving wordt in het algemeen gekenmerkt door het feit dat daarmee verantwoording wordt afgelegd over de uitkomsten van gevoerd beleid. De ondernemingsleiding stelt dat zij goed heeft gefunctioneerd als ze met het geïnvesteerde vermogen een behoorlijk bedrag heeft verdiend. In het algemeen laat de ondernemingsleiding bij het afleggen van financiële verantwoording niet het achterste van haar tong zien. Mensen hebben

Verantwoording
over uitkomsten
van gevoerd
beleid

blijkbaar een natuurlijke neiging zich te onttrekken aan het afleggen van verantwoording. Het motief om niet aan de weg te timmeren, kan liggen in de wens zo veel mogelijk vrijheid van manoeuvreren te behouden zonder kritiek of commentaar van anderen. Het kan echter ook gaan om reële gebreken in het feitelijke functioneren die voor de buitenwereld liever verborgen worden gehouden.

Hoewel het basispatroon voor de externe verslaggeving dus wordt gevormd door het gebruik van informatie in het kader van de oordeels- en besluitvorming van derden met betrekking tot de onderneming, is het complete beeld ervan aanzienlijk gecompliceerder. Het wordt in belangrijke mate bepaald door historische en maatschappelijke factoren.

1.2.4 Informatievoorziening: vraag en aanbod

Informatievoorziening kan ook worden weergegeven en verklaard vanuit het idee dat informatie een goed is waarnaar vraag is en waarvan aanbod plaatsvindt vanuit ondernemingen. Waarvoor dus een markt zou kunnen bestaan.

Vraag naar informatie

De vraag naar informatie wordt uitgeoefend door alle mogelijke participanten in en rondom de onderneming die belang hebben bij of belang stellen in financiële informatie van de onderneming. Deze participanten worden wel aangeduid als gebruikers van de jaarrekening. Dit zijn onder meer:

Gebruikers van de jaarrekening

- aandeelhouders;
- bankiers;
- leveranciers/crediteuren;
- werknemers(organisaties);
- beleggingsanalisten.

Maar ook:

- concurrenten;
- de fiscus;
- de overheid uit anderen hoofde: economisch en sociaal beleid, zorg voor het milieu en de samenleving;
- de financiële pers;
- wetenschappelijk onderzoekers;
- actiegroepen.

De vraagzijde heeft er belang bij om alle informatie te ontvangen die nodig is voor een verantwoord oordeel over bijvoorbeeld de vraag of een aandeelhouder wel of niet aandelen moet kopen of verkopen, onder welke voorwaarden de bank krediet moet verlenen, of een leverancier wel of niet goederen of diensten kan leveren en of een werknemer nu wel of niet recht heeft op een winstafhankelijke beloning. Aan de vraagzijde is echter ook behoefte aan beperking. Te veel informatie vertroebelt het inzicht. Vooral

voor buitenstaanders is het moeilijk belangrijke en onbelangrijke zaken te onderscheiden in een overmaat aan informatievoorziening. Bovendien is de vraagzijde weinig homogeen. Er zijn verschillende groeperingen, waarvan de belangstelling voor de gang van zaken verschilt naargelang hun relatie met een bepaalde onderneming.

Ondernemingen die informatie moeten verschaffen, vormen min of meer zelfstandige eenheden in de maatschappij. Zij hebben belang bij het verschaffen van informatie. De ondernemingen bereiken daardoor bijvoorbeeld dat zij tegen aantrekkelijke voorwaarden aandelen kunnen uitgeven, dat zij krediet kunnen opnemen of dat leveranciers tegen aantrekkelijke prijzen bereid zijn te leveren.

Als afstemming tussen vraag en aanbod achterwege blijft, ontstaan fricties. Die kunnen algemeen van aard zijn, zoals maatschappelijke kritiek en negatieve reacties in de pers. Maar ze kunnen ook meer specifiek bij een bepaalde groepering ontstaan, zoals een ongunstige koersreactie, problemen met de financiering of arbeidsonrust.

Het feit dat de aanbodzijde wordt gevormd door min of meer zelfstandige organisaties, leidt echter ook tot terughoudendheid in informatievoorziening, want hoewel ondernemingen belang hebben bij communicatie met stakeholders, brengt de informatievoorziening ook nadelen met zich mee deels in de vorm van kosten, deels in de vorm van beperkingen in het gedrag van ondernemingen, of in de vorm van concurrentienadeel. Het verantwoordelijke ondernemingsbestuur eist dus een zekere mate van vrije beleidsruimte voor zich op, waarover het geen communicatie wenst. Dit geldt in het bijzonder bij op de markt opererende ondernemingen, waar het concurrentienadeel groot kan zijn.

Afstemming vraag en aanbod

Er is afstemming nodig tussen vraag en aanbod. Er is geen marktmechanisme in de vorm van prijsvorming dat evenwicht tot stand brengt. Er zijn wel tegengestelde belangen. Het is voor een onderneming vrijwel onmogelijk om op basis van overleg met de verschillende buitenstaanders tot overeenstemming te komen over omvang en inhoud van de informatievoorziening. Dat zou immers ook inhouden dat de te verstrekken informatie qua vorm, inhoud en periodiciteit per groep zou verschillen. Dit zou bijzonder onpraktisch zijn.

Er is in de maatschappij behoefte aan algemeen geldende regelingen, afspraken of gebruiken op grond waarvan vraag- en aanbodzijde weten waar ze aan toe zijn. Dit verklaart de opkomst van wet- en regelgeving en het belang van het recht bij de externe verslaggeving (zie paragraaf 1.3). Maar een eenmaal tot stand gekomen wet- en regelgeving lost het afstemmingsprobleem niet op. Er zijn voortdurend nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen die om nieuwe afstemming vragen. Inzichten over gewenste inhoud en aard van de informatieverschaffing veranderen. Er is ook behoefte aan afstemming in internationaal verband. Wet- en regelgeving is daarmee

een dynamisch proces. En zelfs bij een adequate wet- en regelgeving kunnen fricties blijven ontstaan. Vooral de afgelopen decennia is sprake van een toenemende maatschappelijke kritiek als gevolg van de aan het licht gekomen 'boekhoudschandalen', waarvan Enron en Worldcom in de Verenigde Staten en Ahold en Parmalat in Europa bekende voorbeelden zijn. Daarbij was sprake van zowel een gebleken ondeugdelijkheid van de bestaande regels als een bewuste overtreding door ondernemingen van de tussen de vraag- en aanbodzijde afgesproken schriftelijk vastgelegde normen. Ook tijdens de kredietcrisis was er kritiek op verslaggevingsregels en de wijze waarop die door banken en verzekeringsmaatschappijen zijn toegepast. Een gevolg van dit soort gebeurtenissen is dat de wet- en regelgeving verder wordt aangescherpt en dat een strakker toezicht op de naleving daarvan ontstaat.

1.3 Recht en externe verslaggeving

Hiervoor is duidelijk gemaakt dat externe verslaggeving wordt beheerst door onzekerheid of onbekendheid bij de verschaffers over de feitelijke informatiebehoeften van geïnteresseerde buitenstaanders, en door een wirwar van belangen bij het verkrijgen dan wel het geheimhouden van informatie. Dit vormt de basis voor de opkomst van wet- en regelgeving op het gebied van de externe verslaggeving.

1.3.1 Zelfregulering

Zelfregulering

De eerste vorm van regulering die ontstond, was die van een zekere zelfregulering. Zo is het dubbel boekhouden als methodiek van financiële administratie ontstaan zonder wettelijke verplichting daartoe. Ook de daaruit voortvloeiende overzichten als een balans en een winst- en verliesrekening zijn op basis van vrijwilligheid aanvaard als conventies. Na de Tweede Wereldoorlog zijn in diverse westerse landen nationale organen ontstaan – meestal verbonden aan accountantsberoepsorganisaties – die zich ten doel stelden om regels voor de externe (financiële) verslaggeving van ondernemingen op te stellen. Die regels hadden het karakter van aanbevelingen. Zij waren dus niet afdwingbaar maar hadden toch een grote invloed op het verslaggevingsgedrag van veel ondernemingen.

1.3.2 Wetgeving

Wetgeving

Zelfregulering is sterk afhankelijk van de goede wil van alle betrokkenen. Bovendien is zelfregulering minder goed mogelijk naarmate de werkelijkheid ingewikkelder wordt. In de ontwikkeling naar schriftelijk vastgelegde normen past daarom de wetgeving. De wetgever houdt zich ook met deze

materie bezig. Rechtsregels bieden de verschillende partijen in het maatschappelijk verkeer houvast, rechtszekerheid. Ondernemingen kunnen eraan ontleen welke informatie zij behoren te verstrekken en buitenstaanders weten door rechtsregels wat zij aan informatie mogen verwachten. Bij geschillen kunnen partijen zich tot de rechter wenden, in ons land in het bijzonder de ondernemingskamer van het Gerechtshof in Amsterdam en in cassatie de Hoge Raad der Nederlanden in Den Haag. De rechterlijke uitspraken (jurisprudentie) vormen een aanvullende bron van normen die ontstaan naar aanleiding van geschillen die voor de rechter zijn gebracht. Anders dan in veel andere landen is in ons land de traditie van bemoeienis van de wetgever met externe verslaggeving relatief laat op gang gekomen. De eerste wettelijke regeling stamt uit 1970. De Wet op de Jaarrekening van Ondernemingen werd in 1971 van kracht. Dit was de periode waarin ook andere wetgeving tot stand kwam, die modernere inzichten weerspiegelden over de positie van de onderneming in de maatschappij en van de participanten in de onderneming. Hierbij kunnen we denken aan de rechtsvorm van de besloten vennootschap, de structuurvennootschap en de herziening van de Wet op de ondernemingsraden (WOR). Het is begrijpelijk dat bij het herzien van de machtsverhoudingen binnen de onderneming ook aandacht werd besteed aan de informatieverstrekking. Het nu geldende recht is voor een belangrijk deel te vinden in Titel 9 van Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek: De jaarrekening en het bestuursverslag (Titel 9 BW 2). Hierin zijn de Europese richtlijnen inzake de financiële verslaggeving en duurzaamheidsrapportage geïncorporeerd. Titel 9 BW 2 geldt voor de rechtsvormen waarin het overgrote deel van het bedrijfsleven is georganiseerd.

1.3.3 Regelgeving

Naast de wetgeving zijn in Nederland ook regels voor de jaarverslaggeving ontwikkeld door een privaatrechtelijk orgaan, de Raad voor de Jaarverslaggeving (RJ), opgericht in 1971 als Tripartiete Overleg. Deze regels, de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving (RJ-richtlijnen), zijn bedoeld als een nadere invulling van de verslaggevingsnormen. Er was en is behoefte aan dergelijke nadere invulling omdat de wetgeving niet snel aan maatschappelijke ontwikkelingen kan worden aangepast en omdat de wetgeving niet erg gedetailleerd is. De RJ-richtlijnen hebben op zich geen wettelijke status, maar hebben zich in de loop der jaren ontwikkeld tot een gezaghebbende invulling van de in de wet geformuleerde maatschappelijk aanvaardbare normen. In paragraaf 2.2.10 wordt daarop nader ingegaan.

Richtlijnen
voor de
jaarverslaggeving

1.3.4 Internationale invloeden

De toenemende globalisering van het bedrijfsleven heeft ertoe geleid dat veel bedrijven te maken hebben met uiteenlopende nationale regels. Om die reden is reeds vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw begonnen met de poging om te komen tot een internationale harmonisatie van de verslaggevingsregels. Op Europees niveau zijn hieromtrent richtlijnen uitgevaardigd, die vooral hebben geleid tot een meer formele vergelijkbaarheid. Het belangrijkste wapenfeit op mondiaal niveau was de oprichting in 1973 van het International Accounting Standards Committee (IASC), dat aanvankelijk begon met het publiceren van vrij algemene standaarden – International Accounting Standards (IAS) genaamd – waarin vooral de bestaande goede praktijken in verschillende landen werden gecodificeerd. Pas rond 1990 begon het IASC met het uitvaardigen van gedetailleerdere regelgeving met minder keuzevrijheid. Het toepassen van de standaarden was echter niet verplicht.

International
Accounting
Standards Board

IFRS Accounting
Standards

In 2001 is het regelgevende proces fors geherstructureerd en in belangrijke mate geprofessionaliseerd en is het IASC vervangen door de International Accounting Standards Board (IASB). De standaarden die de IASB uitvaardigt worden IFRS Accounting Standards of – kortweg – IFRS genoemd.

De steeds sterkere behoefte aan inhoudelijke harmonisatie op Europees niveau heeft geleid tot de beslissing van de Europese Unie om de IFRS vanaf 2005 verplicht te stellen voor de geconsolideerde jaarrekening van beursgenoteerde ondernemingen. Daardoor hebben de IFRS in de Europese Unie een wettelijke status gekregen. We gaan hier in hoofdstuk 2 uitgebreider op in.

1.4 Bedrijfseconomie en externe verslaggeving

Hoewel er onzekerheid bestaat over aard en omvang van de financiële informatieverstrekking die van ondernemingen behoort uit te gaan, heeft die informatie uiteraard betrekking op de gang van zaken. De omvang van de bedrijvigheid en de daarmee behaalde resultaten staan centraal, naast financiering, werkgelegenheid en vele andere aspecten van de ondernemingsactiviteiten.

1.4.1 Informatie over ondernemingsactiviteiten

Bedrijfseconomie

Het gaat dus grotendeels om het gebied dat de bedrijfseconomie tot object van studie heeft gemaakt. Begrippen en termen die in de externe verslaggeving worden gehanteerd, hebben vaak een bedrijfseconomische achtergrond. De bedrijfseconomie geeft richtsnoeren voor de manier waarop weer te geven grootheden, zoals winst, vermogen en omzet, kunnen worden gemeten.

Zoals een onderneming voor het bepalen van aard en omvang van de informatieverstrekking gebonden is aan het door recht en gebruik gevormde institutionele kader, zo zal voor de inhoudelijke aspecten daarvan vooral bij de bedrijfseconomie te rade moeten worden gegaan. Ook de regelgevers laten vaak de nadere invulling van de door hen gehanteerde begrippen, al dan niet met uitdrukkelijke verwijzing, over aan de bedrijfseconomie.

1.4.2 Substance over form

Substance
over form

Voor goede verslaggeving is het nodig dat de materiële economische betekenis van een transactie, gebeurtenis of omstandigheid in de gekozen presentatie tot uitdrukking komt. Dit houdt in dat de economische realiteit en niet de juridische vorm daarvoor bepalend is (substance over form).

VOORBEELD | Leasecontract

Het afsluiten van een leasecontract voor een bedrijfsgebouw waarbij een onderneming voor een heel lange periode een gebruiksrecht heeft en daarvoor jaarlijks een bedrag moet betalen, kan bij toetsing aan bedrijfseconomische normen de facto worden beschouwd als het kopen van het bedrijfsgebouw met geleend geld. Omdat de onderneming gebonden is aan de jaarlijkse betalingen ligt het waardeveranderingsrisico (ofwel de economische eigendom) van het bedrijfsgebouw bij haar.

Het leasecontract wordt dan ook als zodanig gepresenteerd in de jaarrekening van de onderneming (lessee), hoewel de juridische eigendom van het gebouw bij een derde partij (lessor) berust (zie hoofdstuk 14).

Het voorgaande neemt uiteraard niet weg dat de juridische vorm van transacties in het algemeen zeer belangrijk is voor de economische positie van contractpartijen. Dat moet dan ook zijn neerslag vinden in de externe verslaggeving.

VOORBEELD | Garantie

De verkoopvoorwaarden van een onderneming bepalen in welke mate er risico bestaat dat de onderneming vanwege garantiebepalingen verplicht is verkochte goederen terug te nemen of gratis te repareren. Deze elementen zijn belangrijk voor de vraag of er een garantievoorziening over de gerealiseerde omzet moet worden getroffen en zo ja, tegen welk bedrag.

1.5 Soorten externe verslaggeving

De externe verslaggeving van ondernemingen is divers en kan worden onderscheiden in periodieke of systematische informatieverstopping en ad hoc of incidentele informatieverstopping.

De jaarrekening en bijbehorend bestuursverslag en de kwartaal- of halfjaarberichten zijn de belangrijkste voorbeelden van systematische informatieverstopping. De regelgeving met betrekking tot de (financiële) jaarverslaggeving – het hoofdonderwerp van dit boek – is het meest doorontwikkeld. De jaarrekening vormt in belangrijke mate mede het referentiepunt voor de kwartaal- of halfjaarberichten van ondernemingen in de zin dat die zoveel mogelijk volgens dezelfde regels worden opgesteld als de jaarrekening.

Bij incidentele informatieverstopping wordt naar aanleiding of ten behoeve van een bepaalde transactie of gebeurtenis informatie verschaft. Denk aan persberichten over een fusie of overname of aan een emissieprospectus in verband met het uitgeven van nieuwe aandelen. In een fusiebericht en in een emissieprospectus nemen recente jaarrekeningen van de betrokken onderneming(en) een belangrijke plaats in. Dus ook voor deze vormen van informatieverstopping is hetgeen in dit boek wordt behandeld van belang.

Hierna gaan we nader in op de (financiële) jaarverslaggeving en de kwartaal- en halfjaarberichten. Verder behandelen we de duurzaamheidsrapportage die de komende jaren steeds belangrijker wordt en bespreken we hoe de bedrijfseconomische of commerciële jaarrekening zich verhoudt tot de zogenoemde fiscale jaarrekening.

1.5.1 Jaarverslaggeving

Jaarverslaggeving

De ontwikkeling van de onderneming als rechtspersoon heeft met zich meegebracht dat jaarlijks een overzicht wordt gemaakt van de vermogenspositie door middel van een balans en van de ontwikkeling daarin als gevolg van de economische activiteiten van de onderneming door middel van een winst- en verliesrekening, ook wel genoemd resultatenrekening. Deze financiële overzichten zijn gebaseerd op de techniek van het dubbel boekhouden en hebben daardoor een standaardvorm.

Ze zijn echter niet te begrijpen zonder een toelichting, waarin wordt meegedeeld volgens welke principes balans en winst- en verliesrekening zijn opgesteld. Ook bevat de toelichting gewoonlijk specificaties van bepaalde posten in de balans en de winst- en verliesrekening. In de loop der tijd zijn als gevolg van de behoeften van de jaarrekeninggebruikers nog andere overzichten toegevoegd die tegenwoordig ook als een belangrijk bestanddeel van de jaarrekening worden beschouwd, namelijk het kasstroomoverzicht, het overzicht van het totaalresultaat en het overzicht van mutaties in het eigen vermogen. Op basis van de Nederlandse wettelijke

bepalingen worden laatstgenoemde overzichten als een deel van de toelichting beschouwd, maar internationaal gezien zijn het afzonderlijke overzichten met een eigen betekenis (zie hoofdstuk 10 en 13).

Het bestuursverslag, ook wel genoemd directieverslag, bevat een verslag van de ondernemingsleiding over de gang van zaken in het verstreken boekjaar, waarin de ontwikkeling van de economische activiteiten van de onderneming wordt besproken, zoals de strategie van de onderneming en haar positie op de markten waarop zij opereert en waarin in niet-boekhoudkundige vorm een toelichting wordt gegeven op de resultaten. Jaarrekening en bestuursverslag worden gewoonlijk gezamenlijk gepubliceerd. Bepaalde ondernemingen moeten in het bestuursverslag ook een duurzaamheidsrapportage (gaan) opnemen (zie hoofdstuk 21).

Dit boek gaat grotendeels over de techniek van het opmaken van balansen en winst- en verliesrekeningen, maar ook de andere genoemde overzichten en het bestuursverslag komen in volgende hoofdstukken nog uitgebreid aan de orde.

1.5.2 Kwartaal- en halfjaarberichten

Kwartaal- en
halfjaarberichten

In een situatie waarin de aandeelhouders op enige afstand staan van de onderneming, bijvoorbeeld beleggers in ondernemingen waarvan de aandelen aan de beurs zijn genoteerd, is het eenmaal per jaar rapporteren over de financiële positie en resultaten niet voldoende. Het is dan ook begrijpelijk dat beursgenoteerde ondernemingen verplicht zijn vaker dan eenmaal per jaar een financieel verslag uit te brengen. De financiële pers besteedt veel aandacht aan de tussentijdse kwartaal- en halfjaarberichten van ondernemingen.

Halfjaarrekening

In ons land – en dat geldt ook voor de andere lidstaten van de Europese Unie – is het publiceren van halfjaarcijfers door beursgenoteerde ondernemingen verplicht. Ze moeten binnen negen maanden na het begin van het boekjaar een halfjaarrekening en een bestuursverslag over de eerste helft van het boekjaar publiceren. Als een accountant de halfjaarrekening heeft gecontroleerd of beoordeeld, moet zijn controleverklaring respectievelijk beoordelingsverklaring ook worden bijgevoegd.

Bij de opstelling van de halfjaarrekening dienen Europese beursfondsen IAS 34, Interim Financial Reporting, toe te passen. Volgens deze standaard dienen de primaire overzichten die ook in de jaarrekening worden verstrekt – balans, winst- en verliesrekening/overzicht van het totaalresultaat, kasstroomoverzicht, mutatieoverzicht eigen vermogen – in verkorte vorm in het halfjaarbericht te worden opgenomen. Een verkorte vorm wil zeggen dat bepaalde posten in die overzichten mogen worden samengevoegd. De halfjaarrekening bevat ook vergelijkende cijfers met de overeenkomstige periode van het voorafgaande boekjaar. Verder is toelichtende informatie nodig, onder andere over de mogelijke invloed van seizoenspatronen. Van

belang is dat bij de wijze van waardering en resultaatbepaling geen rol mag spelen dat het halve jaar een deel van een langere periode is. De opstelling van een halfjaarrekening dient te geschieden met toepassing van dezelfde regels als bij de jaarrekening. Het probleem van seizoenspatronen in de omzet van een onderneming is dat gewoonlijk de kosten anders over een jaar zijn verdeeld dan de omzet. Dit brengt ondernemingen in de verleiding de kosten zo veel mogelijk toe te rekenen aan het deel van het jaar waarin de omzet valt. Dit is echter niet toegestaan. De eis om in tussentijdse berichten dezelfde regels toe te passen als bij de jaarrekening kan ertoe leiden dat bij seizoenspatronen in de verkopen in bepaalde kwartalen of halfjaren steeds een groot verlies wordt geleden dat wordt goedgemaakt in het deel van het jaar waarin de hoge verkopen plaatsvinden.

Het halfjaarlijkse bestuursverslag bevat ten minste een opsomming van belangrijke gebeurtenissen die zich de eerste zes maanden van het boekjaar hebben voorgedaan en het effect daarvan op de halfjaarrekening. Ook moet het een beschrijving van de voornaamste risico's en onzekerheden voor de overige zes maanden van het desbetreffende boekjaar bevatten. Bij beursgenoteerde ondernemingen oefent de Autoriteit Financiële Markten (AFM) toezicht uit of de halfjaarverslaggeving voldoet aan de wettelijke eisen.

Kwartaal-
berichten

In de Europese Unie is gediscussieerd over de vraag of beursgenoteerde ondernemingen zouden moeten worden verplicht om kwartaalberichten te publiceren. Daar is uiteindelijk van afgezien. Het bezwaar was niet zozeer de administratieve lasten die daarmee gepaard gaan, omdat de informatie toch al intern beschikbaar moet zijn uit hoofde van de interne informatieverschaffing en de publicatie van de cijfers op goedkope wijze via internet kan plaatsvinden. Het grootste bezwaar was eerder het gevaar dat kwartaalcijfers een te grote nadruk leggen op kortetermijnresultaten. De gedachte daarachter is dat ondernemingen dan vooral zullen proberen om ieder kwartaal weer zo gunstig mogelijke resultaten te rapporteren, teneinde de beurskoers te ondersteunen of te doen stijgen, waardoor de langeretermijndoelinden in het gedrang zouden komen. Of dit argument houtsnijdt, is de vraag. Ook rapportering van halfjaarcijfers of zelfs jaarcijfers kan leiden tot dezelfde kortetermijnoriëntatie.

Hoewel de publicatie van kwartaalberichten in Nederland dus niet verplicht is, doen met name de grote beursgenoteerde ondernemingen dat vaak wel op vrijwillige basis. Verwacht mag worden dat op termijn de druk van 'de markt' om vaker en meer tussentijds te rapporteren groter zal worden. In elk geval geldt dat als er zich tussentijds bijzondere ontwikkelingen voordoen in de financiële positie en de behaalde resultaten die als koersgevoelig kunnen worden aangemerkt, een beursgenoteerde onderneming verplicht is deze informatie onmiddellijk openbaar te maken.

1.5.3 Duurzaamheidsrapportage

Steeds meer ondernemingen moeten – als gevolg van Europese wetgeving – niet alleen verantwoording afleggen aan de vermogensverschaffers (aandeelhouders, banken) over het financiële reilen en zeilen, maar zich ook verantwoorden aan een bredere groep stakeholders op het gebied van duurzaamheid.

Met name de implementatie van de Europese Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) in de Nederlandse wetgeving brengt voor bepaalde ondernemingen aanzienlijke rapportageverplichtingen met zich mee. Zij moeten een duurzaamheidsrapportage (gaan) opnemen in hun bestuursverslag. Voor beursgenoteerde ondernemingen, banken en verzekeringsmaatschappijen met meer dan 500 werknemers geldt die verplichting met ingang van boekjaar 2024. Andere ondernemingen volgen later. Uiteindelijk gaat het in Nederland om circa 3.500 ondernemingen. Hoewel de term duurzaamheid suggereert dat het alleen maar gaat om een milieuraapportage, is dat nadrukkelijk niet het geval. Het is veel breder. Naast milieuaspecten behelst de duurzaamheidsrapportage ook sociale aangelegenheden en ethische kwesties. In hoofdstuk 21 gaan we daar nader op in.

1.5.4 Fiscale jaarrekening

In ons land wordt een afzonderlijk gebied van regelgeving gevormd door de fiscale wetgeving. Voor de heffing van inkomstenbelasting en vennootschapsbelasting is vooral van belang dat er regels worden gesteld voor de bepaling van het fiscale vermogen als basis voor de belastbare winst. Het jaarlijks belastbare bedrag wordt in beginsel gevormd door het verschil tussen dit fiscale vermogen aan het begin en aan het eind van een boekjaar. Ook bij de fiscale jaarrekening is er een belangentegenstelling tussen de onderneming en de belangrijkste stakeholder, de fiscus. Hier gaat het immers om de grondslag voor de belastingheffing en dus om directe financiële belangen. Ondernemingen proberen in het algemeen om, gezien op lange termijn, het bedrag dat aan belastingen moet worden betaald zo laag mogelijk te houden.

Fiscale wetgeving

In Nederland, waar wetgeving rond de commerciële jaarrekening pas sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw tot ontwikkeling kwam, heeft de fiscale wetgeving een veel langere traditie. Wettelijke regelingen rond de fiscale winst- en vermogensbepaling ontstonden bij de introductie van de inkomstenbelasting (1914) en de vennootschapsbelasting (1941). De wetgeving heeft zich sindsdien regelmatig aangepast aan de ontwikkelingen. Daarbij heeft de jurisprudentie een belangrijke rol gespeeld. De fiscale winst- en vermogensbepaling geschiedt volgens de regels van het 'goed

Goed
koopmans-
gebruik

koopmansgebruik'. Wat daaronder moet worden verstaan is mede door de jurisprudentie bepaald.

De fiscale regels en het goed koopmansgebruik hadden in de periode tot 1970 ook een belangrijke invloed op de praktijk van de externe verslaggeving. Vanaf 1970 is in het Burgerlijk Wetboek (BW) een regeling voor de (commerciële) jaarrekening opgenomen die losstaat van de fiscale regels voor de bepaling van de belastbare winst.

De verschillen tussen de fiscale en commerciële bepaling van winst en vermogen veroorzaken een bijzondere problematiek met betrekking tot de behandeling van belastingen in de (commerciële) jaarrekening. Hierop zullen we in hoofdstuk 19 ingaan.

In ons land is het overigens mogelijk dat kleine rechtspersonen en micro-rechtspersonen desgewenst hun commerciële jaarrekening kunnen opmaken met gebruik van de fiscale waarderingsregels (artikel 396 lid 6 BW 2). Daarmee wordt voorkomen dat deze ondernemingen twee verschillende administraties moeten voeren en verschillende jaarrekeningen moeten opmaken. Door deze faciliteit worden de administratieve lasten voor ondernemingen lager, terwijl weinig belangen worden geschaad omdat bij (hele) kleine ondernemingen de ondernemer dikwijls zelf de enige of belangrijkste aandeelhouder is.

1.6 Wetenschappelijk onderzoek externe verslaggeving

Externe verslaggeving is een praktische activiteit. De praktische aard van externe verslaggeving sluit echter wetenschappelijk onderzoek en theorievorming niet uit. Integendeel zelfs. Juist vanwege het praktisch nut, ligt het voor de hand om steeds na te gaan wat eigenlijk de doelen zijn die met externe verslaggeving worden beoogd en of allerlei aspecten daarvan – inclusief de geldende wet- en regelgeving – nog wel het gewenste effect opleveren en of dat effect niet op een andere, betere manier kan worden bereikt.

1.6.1 Ontwerpend en verklarend onderzoek

Extern
verslaggevings-
onderzoek

Om in een kort bestek een overzicht te geven van wetenschappelijk onderzoek op het gebied van externe verslaggeving is een nadere ordening noodzakelijk.

Ontwerpend
onderzoek

De eerste ordeningsregel betreft het onderscheid naar de aard van het wetenschappelijk onderzoek. Dat is ontwerpend of verklarend van aard. Ontwerpend onderzoek behelst het bedenken van nieuwe rekenregels (waarderings- en resultaatbepalingsgrondslagen) en voorstellingswijzen (modellen) om de financiële prestaties van ondernemingen te meten en vast te leggen.

Verklarend onderzoek richt zich op het begrijpen van het empirische verschijnsel externe verslaggeving. Dit kan zijn de wijze waarop ondernemingen de verslaggeving inhoud geven, de wijze waarop gebruikers de informatie hanteren en de wijze waarop de overheid optreedt in de context van de externe verslaggeving. Ook de historische studie van het empirische verschijnsel externe verslaggeving kan hiertoe worden gerekend, hoewel dit ook – als derde vorm – beschrijvend onderzoek kan worden genoemd. Zowel ontwerpend als verklarend onderzoek moet ergens op gebaseerd zijn. De basis van wetenschappelijk onderzoek – de formulering van onderzoeksvragen – wordt gevonden in een theorie. In het onderzoek op het gebied van de externe verslaggeving zijn theorieën uit een aantal wetenschapsgebieden toegepast. Het meest prominent in de belangrijkste wetenschappelijke tijdschriften is onderzoek met als basis de economische wetenschap. Maar ook andere wetenschappen, zoals psychologie en sociologie, worden als fundament gebruikt. Met de vraag welke theoretische basis gekozen wordt voor het onderzoek, is een tweede ordeningsregel gevonden.

De opsomming van wetenschapsgebieden die theorieën leveren om het verschijnsel externe verslaggeving in perspectief te plaatsen, is niet uitputtend. Ook de juridische wetenschap en de communicatiewetenschap houden zich met het onderwerp bezig. Onderzoeken op deze basis zijn echter nauwelijks in de internationale toptijdschriften over het vak terug te vinden. Gegeven het nationale karakter van juridische beschouwingen is dat ook niet verwonderlijk. Het Nederlandse juridische onderzoek naar de externe verslaggeving heeft onder meer betrekking op de interpretatie van het jaarrekeningenrecht en het effect daarvan op de praktijk van de externe verslaggeving.

1.6.2 Doelstelling ontwerpend onderzoek

Zoals we in de voorgaande paragrafen hebben besproken, zijn aan de externe verslaggeving diverse aspecten te onderkennen die teruggaan op onderscheiden vakgebieden, zoals sociologie (maatschappelijke rol van de onderneming), recht (interventie tussen tegengestelde belangen) en (bedrijfs) economie (inhoudelijke aspecten van grootheden als winst en vermogen). Het doel van ontwerpend onderzoek is het maken van een ideaalmodel van externe verslaggeving of onderdelen daaruit. Gegeven de verschillende aspecten van de externe verslaggeving, lijkt een interdisciplinaire benadering van het vak externe verslaggeving relevant. Sterker nog, de identiteit van het vak externe verslaggeving als zelfstandige discipline, kan gelegen zijn in de specifieke wijze waarop de verschillende vakgebieden met elkaar verweven zijn als het gaat om vraagstukken van financiële informatieverschaffing in onze moderne maatschappij. Een belangrijk voorbeeld van een onderzoeksprogramma dat in de ontwerpende richting veel aandacht heeft gekregen, betreft het zoeken naar het 'ware winstbegrip'. De vraag 'Wat is winst?' staat daarbij in het middelpunt.

Een beantwoording van die vraag leidde bijvoorbeeld tot de vervangingswaardetheorie zoals die in Nederland in de eerste helft van de vorige eeuw is ontwikkeld.

Een onderzoeksprogramma dat hier historisch gezien op volgt, erkent het feit dat verschillende gebruikers uiteenlopende informatiebehoeften hebben. Met behulp van inzichten uit de gedragswetenschappen worden verslaggevingsmodellen geconstrueerd, al naargelang de veronderstelde informatiebehoeften van gebruikers.

Ontwerpend onderzoek wordt uiteraard gedaan met het oogmerk goede rekenregels of modellen te ontwerpen. Een fundamenteel probleem daarbij is dat 'goed' altijd afhankelijk zal zijn van de gekozen doelstelling. De keuze van zo'n doel is echter persoonsgebonden of subjectief. Anders gezegd: er is geen theorie die een uitspraak doet over de wenselijkheid van een bepaalde doelstelling.

VOORBEELD | Verslaggevingsmethode

De vraag kan worden gesteld op welke wijze activa gewaardeerd dienen te worden. Om hiertoe een verslaggevingsmethode te ontwerpen, moet eerst de doelstelling aangegeven worden. Stel dat het doel is te voorkomen dat de onderneming, in tijden van inflatie, zo veel dividend gaat uitkeren dat de continuïteit in gevaar komt. Er kan nu een theorie worden ontwikkeld, waarmee in geval van inflatie een verslaggevingsmethode kan worden gehanteerd die aan dit doel tegemoetkomt, namelijk het hanteren van de actuele kostprijs. Als echter het doel is aan te geven welke toekomstige kasstromen met het actief kunnen worden behaald, sluit waardering tegen directe of indirecte opbrengstwaarde daarop aan.

Ontwerpend onderzoek heeft vooral tot de eerste helft van de jaren zeventig van de vorige eeuw een bijzondere belangstelling van wetenschappers gekend. Langzamerhand is echter hun belangstelling verschoven naar het verklarend onderzoek. De belangstelling voor ontwerpend onderzoek had onder meer te maken met de opkomst van regelgevende instanties, zoals de Accounting Principles Board in de Verenigde Staten. Het idee was namelijk dat onderzoek optimale methoden van waardering en resultaatbepaling kon opsporen.

1.6.3 Elementen verklarend onderzoek

Verklarend
onderzoek

Verklarend onderzoek wordt vormgegeven rond drie elementen:

- empirische verschijnselen;
- een theorie omtrent die verschijnselen;
- instrumenten om de theorie te toetsen.

Verschuiven zijn een deel van de werkelijkheid die worden afgezonderd om in beschouwing genomen te worden. In dit geval dus de verschuiven rondom de periodieke externe verslaggeving door ondernemingen. Om verschuiven te kunnen onderzoeken, is informatie over aspecten die in beschouwing worden genomen noodzakelijk.

Verder is een theorie over empirische verschuiven nodig, dat wil zeggen een samenhangende verzameling uitspraken over verschuiven. Het ontwikkelen van zo'n theorie vindt vooral plaats binnen een bepaalde wetenschappelijke discipline. Verklarend onderzoek is daardoor veel minder interdisciplinair van karakter dan ontwerpend onderzoek. Ten slotte hebben we toetsingsinstrumenten nodig om een theorie te toetsen. Instrumenten kunnen statistisch van aard zijn voor de toetsing van kwantitatieve data of analytisch voor de toetsing van kwalitatieve gegevens.

In het kader van dit boek is het niet mogelijk de werkwijze van al het onderzoek weer te geven. Centraal staan dan ook de belangrijkste onderzoeksvragen van het op de economische theorie gebaseerde onderzoek. Er zijn ook belangrijke onderzoeksvragen gebaseerd op de psychologie en op andere wetenschapsgebieden. Die blijven hier echter buiten beschouwing.

1.6.4 Economisch onderzoek

In het economisch onderzoek zijn de volgende vier invalshoeken van belang:

- 1 de financiële markten;
- 2 de organisaties;
- 3 de economische gevolgen (economic consequences);
- 4 de overheid.

Financiële markten

Het onderzoek dat de financiële markten bestudeert (capital market based research), houdt zich vooral bezig met de vraag of en zo ja, in welke mate inhoud en vorm van de externe verslaggeving van invloed zijn op de prijsvorming op financiële markten. Een veel gehanteerde hypothese – dat wil zeggen een van een theorie afgeleide bewering – in dit onderzoek is de efficiënte markthypothese (EMH). Deze hypothese stelt dat financiële markten onmiddellijk en op een juiste manier reageren op alle informatie die vrijkomt en wijzigingen in verslaggevingsmethoden die gehanteerd zijn in de externe verslaggeving volledig doorgronden. De EMH doet echter geen uitspraak over de richting van de koersverandering als gevolg van een methodewijziging. Voor een dergelijke voorspelling wordt een prijsvormingsmodel gehanteerd, zoals het capital asset pricing model (CAPM). Het CAPM voorspelt dat koersen niet zullen reageren op veranderingen in verslaggevingsmethoden, tenzij zulke veranderingen een kasstroomeffect

Efficiënte
markthypothese

Capital asset
pricing model

hebben. Concreet luidt de te toetsen voorspelling dus dat veranderingen in verslaggevingsmethoden geen koerseffecten kennen.

De concurrerende (mechanistische) hypothese genereert een tegengestelde voorspelling. Ze voorspelt dat een verandering in verslaggevingsmethoden die het gerapporteerde resultaat doet stijgen, een opwaartse invloed zal hebben op de koers.

Onderzoek richt zich vooral op het verwerpen van genoemde hypothesen, alsmede op het 'discrimineren' tussen de hypothesen. Met discrimineren wordt bedoeld de vraag welke hypothese het hoogste verklarende vermogen kent. Tot nu toe zijn er nog geen eensluidende resultaten gevonden.

Organisaties

Economische
organisatietheorie

R. L. Watts en J. L. Zimmerman hebben in het onderzoek op het gebied van de externe verslaggeving de economische organisatietheorie geïntroduceerd. In hun boek, getiteld *Positive Accounting Theory*, wordt getracht antwoord te vinden op de vraag waarom ondernemingen kiezen voor het verschaffen of het niet-verschaffen van bepaalde informatie.

Agency-theorie

Om het keuzegedrag van ondernemingen in de externe verslaggeving te modelleren, wordt gebruikgemaakt van de agency-theorie, een tak binnen de economische organisatietheorie. In de agency-theorie wordt een onderneming gezien als een knooppunt van contracten. Binnen een onderneming zijn verschillende partijen betrokken met een tegengesteld belang, zoals managers, werknemers, aandeelhouders en vreemdvermogenverschaffers. Continu komen contracten (afspraken) tussen de verschillende partijen tot stand om de processen soepel te laten verlopen, om zo mogelijk te maken dat de contractrelatie in wederzijds voordeel wordt uitgevoerd.

Contracten definiëren de rechten die elke partij geniet. Efficiënte contracten verzachten belangentegenstellingen en voorzien in prikkels om het gedrag van de partijen in zodanige banen te leiden, dat een maximaal resultaat ontstaat.

Informatie uit de externe verslaggeving is vaak onderdeel van een contract. Denk bijvoorbeeld aan solvabiliteitseisen die een bank stelt bij het verstrekken van een lening of aan afspraken met managers over het rendement dat ze moeten behalen. Dit contractuele perspectief leidt tot onderzoeksvragen als: Welke rol speelt de externe verslaggeving in ondernemingen en in contracten tussen belanghebbenden? Hoe verschilt de rol van de externe verslaggeving tussen ondernemingen? Uiteindelijk gaat het dan om de vraag of waargenomen verschillen in verslaggevingsmethoden tussen ondernemingen aan de hand hiervan verklaard en voorspeld kunnen worden.

Economic consequences

Een iets afwijkende maar gerelateerde onderzoeksvraag betreft het feitelijke ondernemingsgedrag onder invloed van geldende regels en normen. Er wordt bijvoorbeeld onderzocht of en zo ja, waarom het

investeringsgedrag van ondernemers door geldende externe verslaggevingsregels wordt beïnvloed. Dergelijk onderzoek staat bekend onder de term *economic consequences*.

Zo zou bijvoorbeeld uit een *economic-consequences*-onderzoek kunnen blijken dat de investeringen gestimuleerd worden als de regels het toelaten dat het belastingvoordeel van een investeringspremie in het jaar van investeren tot de winst wordt gerekend. Als het belastingvoordeel over de gebruiksduur van de investering gespreid moet worden, zou het effect minder groot zijn. Daarmee zou het feitelijk handelen van ondernemingen worden gestuurd door verslaggevingsregels en zouden die economische gevolgen hebben.

De uitkomsten van dergelijk onderzoek kunnen door regelgevende instanties worden gebruikt om de effecten van hun regels in te schatten. Het zal duidelijk zijn dat verslaggevingsregels geen *economic consequences* (economische gevolgen) zouden moeten hebben, maar dat de toepassing daarvan 'waardevrij' zou moeten zijn zonder sturing te geven aan de beslissingen die ondernemingen in het kader van de bedrijfsvoering nemen.

Overheid

Als de vraag naar de verklaring van de variatie aan verslaggevingsmethoden in onderzoek centraal staat, dan ligt het voor de hand te verwijzen naar de rol van instituties in de externe verslaggeving, meer in het bijzonder de wet- en regelgeving. Een belangrijke partij in de totstandkoming van wet- en regelgeving is de overheid. Voorspellingen over het gedrag van de overheid worden gegenereerd op basis van de economische theorie van de overheid. Het idee is dat regelgeving bepaalde partijen bevoordeelt boven andere. Deze bevoordeling vindt plaats op overwegingen van eigenbelang van de overheid (politici en ambtenaren). Als aanleiding om regels in te stellen – en daarmee bepaalde partijen te bevoordelen – is er een 'crisis' nodig. Externe verslaggevingsinformatie kan een aanleiding zijn om die te suggereren.

VOORBEELD | Keuze verslaggevingsmethode

Constante hoge winsten in gevoelige bedrijfstakken kunnen de aandacht van de overheid trekken en daarmee regelgeving uitlokken.

Managers kiezen zodanige verslaggevingsmethoden dat ze niet de aandacht van de overheid trekken. Als voorbeeld kunnen oliebedrijven worden genoemd.

Concreet luiden de onderzoeksvragen hier als volgt: Hoe is het gedrag van de overheid met betrekking tot de regulering van de externe verslaggeving? Op welke wijze beïnvloedt dit gedrag de keuzen van verslaggevingsmethoden door ondernemingen?

1.6.5 Informatieverzameling en beschrijvend onderzoek

Zoals hiervoor bleek, is veel onderzoek gebaseerd op specifiek voor het desbetreffende onderzoeksproject vergaarde informatie. Er zijn veel verschillende methoden van informatieverzameling, zoals raadpleging van archieven, interviews en laboratoriumexperimenten.

Een belangrijke bron van feitelijke informatie zijn verzamelingen van gegevens over de praktijk van de externe verslaggeving, die selectief of samengevoegd kunnen worden gehanteerd om inzicht te verkrijgen in het feitelijk voorkomen van de te onderzoeken verschijnselen. Zo zijn er verzamelingen beschikbaar van jaarverslagen in de oorspronkelijke – gedrukte – vorm of op internet. Ook bestaan er databanken waarin de cijfermatige gegevens van jaarrekeningen zijn opgeslagen. Voor Nederlandse ondernemingen kan bijvoorbeeld Company.info worden genoemd.

Tevens zijn er beschrijvingen van de feitelijke keuzen die ondernemingen maken in hun externe verslaggeving. In Nederland is dit de jaarlijkse publicatie *Het jaar 20xx verslagen*, uitgegeven door de Koninklijke Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (NBA) en het *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie* (MAB). Deze vorm van onderzoek kan worden aangeduid als beschrijvend onderzoek.

Beschrijvend
onderzoek

1.6.6 Combinatie van onderzoeksrichtingen

De verschillende soorten onderzoek staan niet los van elkaar. Eenzelfde thema kan vanuit verschillende gezichtspunten worden onderzocht en daarmee een veelomvattend beeld geven van een bepaald verschijnsel. Een interessant onderwerp in dit kader is bijvoorbeeld de bewuste beïnvloeding door de ondernemingsleiding van gerapporteerde winstcijfers (resultaatsturing of earnings management).

Earnings
management

Het wetenschappelijk onderzoek richt zich op:

- de normatieve kaders om de mogelijkheden van resultaatsturing te beperken (ontwerpend onderzoek);
- de mate waarin resultaatsturing plaatsvindt (beschrijvend onderzoek);
- de mogelijke verklaringen voor resultaatsturing vanuit de agency-theorie (verklarend onderzoek vanuit organisatiethoretisch perspectief);
- de mate waarin regelgeving het gedrag van ondernemingsleidingen beïnvloedt (verklarend onderzoek vanuit het gezichtspunt van economic consequences);
- de gevolgen voor de prijsvorming op de kapitaalmarkt (verklarend onderzoek vanuit het gezichtspunt van de financiële markten).

Samenvatting

In dit hoofdstuk hebben we externe verslaggeving en interne informatieverschaffing met elkaar vergeleken. We hebben laten zien dat bij externe verslaggeving de relatie tussen de onderneming en de belanghebbenden bij die onderneming een grote rol speelt. Om die reden is externe verslaggeving niet alleen een bedrijfseconomisch vak. Het heeft ook juridische aspecten, omdat in het recht de verhoudingen tussen individuen en groepen worden geregeld, vooral als er conflicten te verwachten zijn. De regelgeving heeft inmiddels een duidelijk internationale dimensie gekregen. Naast de (financiële) jaarverslaggeving is ingegaan op andere vormen van externe verslaggeving, zoals tussentijdse berichtgeving en de duurzaamheidsrapportage. Ook is de relatie met de fiscale jaarrekening uiteengezet. Verder hebben we in dit hoofdstuk aandacht geschonken aan het wetenschappelijk onderzoek op het gebied van de externe verslaggeving. Het gaat bij dit onderzoek vooral om verklaring en duiding van de betekenis van externe verslaggeving en de manier waarop gebruikers reageren op informatie. De praktijk kan van de uitkomsten van wetenschappelijk onderzoek leren, doordat duidelijk kan worden welke informatie de gebruikers van belang vinden en hoe zij de verstrekte informatie gebruiken.

Q & A hoofdstuk 1

Q&A 1.1: Wat zijn de achtergronden van externe verslaggeving?

Q: Welke soorten externe verslaggeving kennen we eigenlijk?

A: De verschijningsvormen van externe verslaggeving zijn divers. Daarbij kan onderscheid worden gemaakt tussen periodieke informatieverschaffing en incidentele informatieverschaffing.

De jaarrekening, het bestuursverslag, de kwartaal- en halfjaarberichten en de duurzaamheidsrapportage behoren tot de eerste categorie, terwijl emissieprospectussen en persberichten, bijvoorbeeld naar aanleiding van een fusie of overname tot de tweede categorie worden gerekend.

Q: Wat is het doel van externe verslaggeving?

A: Externe verslaggeving is de verstrekking van informatie door ondernemingen aan belanghebbenden en belangstellenden. Het doel daarbij is tweeledig, namelijk:

- het afleggen van verantwoording over het door de ondernemingsleiding in de verslagperiode gevoerde beleid;
- het verstrekken van informatie voor de oordeelsvorming en de daarop gebaseerde besluitvorming door bij de onderneming betrokken buitenstaanders.

De verantwoordingsfunctie en de informatieverschaffingsfunctie zijn sterk met elkaar verbonden. Zo wordt bijvoorbeeld door middel van de jaarrekening en het bijbehorende bestuursverslag verantwoording afgelegd aan de aandeelhouders/eigenaren die zich op grond daarvan een oordeel vormen omtrent het reilen en zeilen van de onderneming.

Q: Wie zijn dan die buitenstaanders?

A: Dat zijn onder anderen de eigen-vermogenverschaffers/aandeelhouders, vreemd-vermogenverschaffers/banken, werknemers/vakbonden, beleggingsanalisten, financiële journalisten, leveranciers, afnemers, concurrenten.

De kring van belanghebbenden en aldus de informatiebehoeften waarmee de onderneming te maken heeft, hangt echter samen met het ondernemingsmodel, de omvang van de onderneming en de aard van de onderneming.

Q: Wat wordt met een ondernemingsmodel bedoeld?

A: Wat het ondernemingsmodel betreft, onderscheiden we grofweg het bezitsmodel (bijvoorbeeld een eenmanszaak), het gesloten model (bijvoorbeeld een middelgroot familiebedrijf in de vorm van een bv) en het open model (bijvoorbeeld een beursfonds).

Bij ondernemingen die tot het bezitsmodel behoren, is de gewenste informatieverschaffing beperkt en vooral gericht op de behoeften van de eigenaren zelf. Bij ondernemingen die tot het gesloten model worden gerekend is de gewenste informatieverschaffing doorgaans groter en vooral afgestemd op de behoeften van de aandeelhouders en kredietverschaffers. Bij het open model worden ondernemingen beschouwd als een coalitie van participanten: aandeelhouders, kredietverschaffers, werknemers, leveranciers, afnemers en overheid. Op basis van de verstrekte informatie moeten zij zich een oordeel kunnen vormen over de wenselijkheid van het continueren van hun relatie met de onderneming. Daarnaast moeten potentiële participanten de wenselijkheid van het aangaan van een relatie met de onderneming kunnen beoordelen.

Overigens kunnen ondernemingen niet altijd eenduidig in een van de drie modellen worden geclassificeerd.

Q: In hoeverre verschilt de externe verslaggeving van de interne informatieverschaffing?

A: In tegenstelling tot de externe verslaggeving richt de interne informatieverschaffing zich op het besturen en beheersen (op verschillende managementniveaus) van de onderneming.

De externe verslaggeving is omgeven door uitgebreide wet- en regelgeving, gedifferentieerd naar met name de omvang en het wel of niet beursgenoteerd zijn van de onderneming. Dit om te bewerkstelligen dat wordt tegemoetgekomen aan de geaggregeerde informatiebehoeften van zoveel mogelijk belanghebbenden en dat de verstrekte informatie objectief en controleerbaar is.

De interne informatieverschaffing daarentegen is niet onderworpen aan wet- en regelgeving en kan daardoor geheel worden ingericht naar de specifieke informatiebehoeften binnen de onderneming. Tijdigheid en relevantie van de informatievoorziening staan daarbij voorop.

De periode waarover wordt gerapporteerd is bij de externe verslaggeving langer dan bij de interne informatieverschaffing. In de externe verslaggeving wordt in ieder geval jaarlijks gerapporteerd en in voorkomende gevallen – bij beursfondsen bijvoorbeeld – ook halfjaarlijks of per kwartaal. Intern wordt vaak maandelijks of zelfs wekelijks gerapporteerd.